

**Ключевые слова:** *Каменец-Подольский государственный украинский университет, исторический отдел историко-филологического факультета, научно-педагогические работники, организация учебного процесса, студенты, научная деятельность, публичные лекции, институт народного просвещения, советский режим, репрессии.*

*Одержано 1 вересня 2017 року*

УДК 322(477.43/44)“1919/1920”

**Ю.І.Блажевич**

### **Релігійна політика Директорії УНР і Подільський регіон (1919–1920 рр.)**

*В статті на основі документальних, архівних та історичних матеріалів, публікацій місцевих періодичних видань висвітлено позицію Уряду Директорії стосовно релігії та церкви, ставлення до питань українізації, соборності та автокефалії Української Православної Церкви, а також діяльність Міністерства культів та проведення державно-конфесійної політики на місцях. Автором проаналізовано стан церковного життя в Подільському регіоні, насамперед пов'язаного з діяльністю Подільського православного духовенства, роллю єпископату щодо автокефалії, ставлення рядового церковного кліру до цього руху, особливо після відкриття в жовтні 1918 року у губерньському місті Кам'янець-Подільського державного українського університету з богословським факультетом та відділенням Кирило-Мефодіївського братства. В статті наголошено, що уряд Директорії тривалий період перебував в Кам'янці-Подільському і тут очолював Міністерство освіти та ісповідання Іван Огієнко, ректор місцевого університету, який пропонував ідею українізації церковного життя, автокефалію та соборність Православної Церкви, протидію цьому процесу Московського патріархату РПЦ та його архієреїв на місцях.*

**Ключові слова:** *Директорія УНР, конфесійна політика, Українська Православна Церква, подільське духовенство, автокефалія.*

Як свідчить історія, в країнах з традиційною християнською ідеологією Церква мала і має особливе і важливе значення та відіграє непересічну роль в період великого напруження, в переломні революційні часи, коли вирішу-

валася доля й майбутнє народів і держав. Про це підкреслювалось в Указі Президента України щодо 100 річчя Української революції 1917–1921 років, в якому підкреслювалося, що для України і її регіонів, зокрема й Поділля, те, що було характерним сто років тому, в періоди діяльності Української Центральної Ради, Гетьманату, Директорії УНР, коли в політичних пошуках і муках використовувались ідеї самостійної незалежної України і соборної національної автокефальної Української Православної Церкви. До речі, подібна ситуація виникла і нині, в кінці ХХ – на початку ХХІ ст., коли нарешті було проголошено незалежну Українську Державу й розгорнулася боротьба за створення незалежної Української Апостольської Православної церкви. Водночас в Законі України “Про свободу совісті і релігійні організації” і в Конституції України закріплено позицію щодо рівності перед законом всіх релігійних конфесій держави, що дало могутній поштовх “релігійному Ренесансу” в країні і на Поділлі – Хмельниччині. На жаль, сто років тому й сьогодні відбувся розкол в українському православ’ї, утворилося три конфесії – Українська Православна Церква, Українська Православна Церква – Київський Патріархат, Українська Автокефальна Православна Церква, однак через низку канонічних перепон поки не вдалося виробити спільну точку зору щодо встановлення єдиної незалежної Української Православної Церкви.

Необхідно зазначити, що становлення українських державних формування 1917–1921 років щодо конфесійної політики в той період, на наш погляд, вже отримала певну історіографічну оцінку з боку вітчизняних та зарубіжних дослідників, краєзнавців, архівістів та журналістів. Перші публікації і оцінки прозвучали в творах і спогадах церковних та світських істориків В. Біднова, Б. Боцюрківа, Д. Дорошенка, В. Зіньківського, П. Корсуновського, О. Лотоцького, І. Мазепи, І. Огієнка, І. Павловського та інших. Конфесійна історіографія пов’язана з іменами В. Липківського, М. Явдася, І. Власовського, Т. Міненка, І. Борщака та багатьох інших церковних діячів та істориків. В радянський період ця проблематика піднімалась в публікаціях О. Введенського, В. Титменова, Б. Кандидова, Р. Плаксіна, І. Сухоплюєва, В. Ципіна, О. Ігнатуші, А. Колодного, О. Сагана та ін. В роки незалежності щодо вивчення зазначеної проблеми з’явилися аргументовані дослідження Б. Андрусишина, О. Реєнта, В. Павленка, Ю. Храмова, Л. Якубової, Д. Яневського, Я. Примаченко та інших. На регіональному рівні долучилися вчені, дослідники та краєзнавці Подільського краю О. Завальнюк, А. Зінченко, В. Смолінський, А. Лисий, В. Адамський, С. Жилюк, С. Причишин-Кленівський, В. Нестеренко, А. Філінюк, А. Опра, А. Трембіцький, автор цієї статті та багато інших.

Варто також зазначити, що в цій статті основна увага надається питанням становища та діяльності української православної церкви, хоча в досліджуваній період діяли конфесії католиків, євреїв, старовірів, мусульман тощо.

Як вже наголошувалось, українські визвольні змагання пожвавили церковно-православне життя в Україні, в якому з’явилася і поступово набирала обертів тенденція і домагання повної незалежності від Московської патріархії

і створення автокефальної Української Православної Церкви. За часів Центральної Ради та Гетьманату були зроблені перші вагомі кроки на цьому шляху, навіть Патріарх РПЦ Тихон визнав автономний статус українського православ'я. Однак це мало що змінило: в Україні, і зокрема на Поділлі, домінував проросійський архієрейський корпус, який досить жорстко протидіяв будь-яким спробам відокремлення Української Церкви від Російської Православної Церкви. На жаль, до цієї позиції прислухалося і чимало рядового подільського духовенства. Так, на першому Подільському єпархіальному з'їзді, що проходив 18–23 квітня 1917 р., в резолюції форуму і у вітальній телеграмі в Київ на адресу УЦР обстоювалась ідея незалежної Української Православної Церкви: “Молимо Бога, щоб скоро настав той час, коли б Україна здобула собі національно-територіальну автономію. Віримо й надіємось, що з автономією України настане й автокефалія її церкви” [1, с. 156-157]. До речі таку ж позицію зайняли й учасники повітових з'їздів [2, с. 51]. Однак на Другому єпархіальному з'їзді духовенства і мирян Поділля (9-15 грудня 1917 р.) вже не йшлося навіть про автономію чи автокефалію, а лише за встановлення самостійного управління УПЦ і було визнано за необхідне зберегти “тісну духовну єдність” з РПЦ, в якій на той час вже було відновлено патріаршество і обрано патріархом Тихона, Митрополита московського, противника незалежної Української церкви [1, с. 101-102]. В травні 1918 р. у Кам'янці-Подільському відбувся з'їзд священників, Подільської єпархії. Більшість з'їзду висловилася проти автокефалії УПЦ та українізації богослужіння [3, с. 29-30]. Однак значна частина Подільського церковного кліру та громадських діячів виступали за революційні реформи у церковному житті, за проголошення автокефалії і самостійну розбудову національної церкви. Серед них відзначалися Василь Біднов, Василь Липківський, Євфимій Сіцінський, Володимир Чехівський, Йосип Оксіюк, Юхим Щириця, Микола Борецький, Степан Орлик, Митрофан Крамаренко та інші.

В період гетьманату Павла Скоропадського, на жаль, не вдалося до кінця завершити національну модернізацію українського православ'я. В грудні 1918 р. до влади прийшла Директорія яка відновила назву Українська Народна Республіка. Серед лідерів УНР доби Директорії, на жаль, не було єдності й у поглядах на роль Церкви в суспільстві та на релігійну політику держави. Недаремно один з активних учасників революції та визвольних змагань доктор філософії, професор Іван Огієнко підкреслював, що однією з причин, чому Українська Держава не могла встояти на рідній землі, було те, що початкова Українська революція пішла без своєї Церкви, не звернула на неї належної уваги, навіть М. Грушевський та деякі інші керівники, які представляли українських соціалістів, не розуміли потенційного значення духівництва [5, с. 2-3]. Так, наприклад, поступав В. Винниченко, один з п'яти директорів, який, до речі, й очолював на перших порах Директорію, який рішуче виступав проти участі Церкви в процесі державотворення, навіть пропонував ліквідувати Міністерство ісповідань і передати його функції одному з підрозділів Міністерства народної освіти. 23 грудня під його впливом Директорія вирішила

скасувати вищезгадане Міністерство ісповідань, а ще через день В. Винниченко запропонував створити управління культів при Міністерстві народної освіти на чолі з Іваном Липою [6, арк. 15].

Проте опоненти В. Винниченка, – а до них належали прихильники автокефалії Української Церкви С. Петлюра, О. Андрієвський, В. Чехівський, С. Шелухін та деякі інші члени Ради Народних міністрів, різко виступили проти, внаслідок чого уряд зміцнив свій підхід до цього питання [7, арк. 27 зв.]. 27 грудня Голова Ради Народних міністрів В. Чехівський зробив доповідь щодо цієї ситуації і запропонував залишити в уряді Міністерство ісповідань у формі Міністерства культів, а тимчасовим комісаром Міністерства було призначено колишнього міністра культів Української Держави О. Лотоцького – визначного українського і політичного діяча, публіциста, історика Церкви, професора церковного права, уродженця Поділля, котрий продовжив керувати справами Міністерства, “... поки становище міністра мав би обняти якийсь соціаліст (Директорія обсаджувала відповідальні пости лише соціалістами)” [8, с. 9].

Перебуваючи на цій посаді, О. Лотоцький основну увагу і енергію зосередив на проведенні активної політики, деколи й шляхом диктату й вимог, щодо Церкви та її верхівки. Адже вже в перші дні приходу до влади Директорія продемонструвала жорстку позицію в ставленні до противників української державності і нової влади. Репресії охопили всіх хто так чи інакше засвідчив свої антиукраїнські настрої, зокрема й осіб духовного стану. На основі цього були заарештовані С. Коновальцем митрополит Київський і Галицький Антоній та архієпископ Євлогій, які під час антигетьманівського повстання закликали мирян і духовництво підтримувати гетьмана Павла Скоропадського. Тут необхідно зазначити, що в цей період в Києві продовжував свої засідання Церковний Собор – Священний Собор єпископів усієї України як безперервно діючий виконавчий орган Вищого церковного управління православної Церкви в Україні у справах віровчення, Богослужіння, церковного управління, церковного суду й церковної дисципліни [9, арк. 43]. Професор В. Біднов писав, що “Собор київський і особливо його отці стали на бік Гетьмана і вони виступали проти Директорії й українського народу. Собор розіслав відозву до православного населення України, в якій переконував його стояти за Гетьмана, забороняв поминати в церквах за службою Божою членів Директорії... Деякі єпархіальні архієреї (як не визнаний українською владою Подільський єпископ Пимен) посилали своїм консисторіям телеграфні накази не поминати в церквах Директорію й підтримувати Гетьмана” [10, с. 45].

Однак після взяття Києва військами Директорії Собор припинив свою роботу, а вищеназваних владик Антонія і Євлогія відправили в Бучач (Галичина) у василіанський монастир, після чого вони, після недовгого перебування виїхали в Константинополь до канцелярії Вселенського Патріарха, намісником престолу на той час був митрополит Дорофей. Там вже перебували митрополит Одеський Платон, чигиринський єпископ Никодим, які зробили все, щоб створити в митрополита Дорофея враження про те, що новий український

уряд є ворогом єдності Церкви, тому коли сюди прибув О. Лотоцький в ранзі посла, щоб провести перемовини щодо здобуття Українською Православною Церквою статусу автокефальної, місія його провалилася. По-перше Патріарший престол був вакантним, а по-друге намісник Дорофей вже буде добре поінформований від вищеназваних українських архієреїв щодо нестабільності України і тому Дорофей відклав рішення цього питання до виборів патріарха. Не вдалося це зробити й І. Токаржевському-Карашевичу, який змінив у березні 1920 р. на посаді посла О. Лотоцького, хоча й вже було обрано нового Вселенського Патріарха, який тільки висловив благословіння на адресу “Голови Держави, Уряду та Української Православної Церкви” [11, с. 181, 183]. До цього необхідно й додати те, що через репресивні дії соціалістичної Директорії щодо духовенства цього уряду не визнавали країни Антанти.

Водночас в Україні нова влада, як вже зазначалось, продовжила курс на модернізацію національної церкви. У січні 1919 р. Міністерство ісповідань було перейменовано на Міністерство культур. Міністр І. Липа, які змінив О. Лотоцького, не лише послідовно впроваджував українізацію свого відомства, а й вимагав цього від церковників, зобов’язуючи їх вести справи, листуватися, оформлювати метрики, а також видавати єпархіальні друковані органи державною мовою. У часи Директорії Церква одержувала матеріальну підтримку, як це й було і в Гетьманській державі. Для цього в 1919 р. було асигновано 4,9 млн. крб. Фінансування консисторій, монастирів, місцевого церковного кліру мало на меті не підкуп церкви, а протегування їй у складний період існування [11, с. 182].

Те, що не вдалося зробити ієрархам – прихильникам незалежності Української Православної Церкви, – швидко зробив новий уряд. 1 січня 1919 р. Рада Народних Комісарів ухвалила Закон “Про Верховну Владу в Українській Автокефальній Православній Миротворчій Церкві”. Проголошуючи автокефалію УПЦ, її незалежність від Московської Патріархії, автори вказували, що вища церковно-законодавча, судова та адміністративна влада на Україні належить Всеукраїнському Церковному Соборові. Для керівництва поточним церковним життям мав бути створений Український Церковний Синод у складі 2 єпископів, 1 протоієрея, 1 священника, 1 диякона, 3 мирян і одного священника від військового відомства.

В статуті стверджувалося право Українського Церковного Собору на вищу законодавчу, судову і адміністративну владу та визначався його склад: “Собор складається з усіх православних єпископів України та представників кліру, монашества, педагогів духовної школи і мирян... Всі члени Собору єпископи, клірики та миряни мають на Соборі рівний рішучий голос... Члени Українського Церковного Собору і кандидати до них обираються на три роки на повітових церковних зібраннях в такому числі: два священники чи протоієреї, один диякон чи дяк та трое мирян. В члени і кандидати до них повітові зібрання вибирають як зі свого складу, так і з других громадян Української Народної Республіки, ісповідуючих православну Віру. Од кожної єпархії, крім того,

обираються один представник монашества та один представник педагогів духовної школи, Київська і Почаївська Лавра обирають від себе окремих представників. Всі вибори проводяться тайною подачею голосів. Спархіяльна влада не втручається в хід виборів” [12, арк. 1 зв.-2].

Демократична побудова була притаманна і виконавчій вертикалі, яку був покликаний очолювати Священний Синод. Сфера компетенції Синоду поширювалася на справи віровчення, Служби Божої, церковного управління, права, суду, дисципліни, видавництва, господарства, освіти, діловодства, контролю та благодійництва. Таким чином, Статут Української Православної Церкви закріплював її демократичний устрій і відновлення традицій широкої соборноправності. Миряни мали бути залучені до церковного управління нарівні з духовенством. Виборча процедура відповідає вимогам нової доби соціально-політичної історії України.

Уряд Директорії зразу ж розпочав роботу по втіленню в життя основних положень Закону. Були організовані губернські і повітові курси з українізації для священнослужителів, у ході яких священники й диякони вдосконалювали свої знання з української мови, літератури, історії України і набували практичних навичок для впровадження богослужінь українською мовою [13, арк. 6-6зв.; арк. 1-1зв.]. Відроджувалася самобутність українського православ'я вітчизняними зразками проповідей, колоритними церковними піснеспівами, оригінальним іконописом і живописом, багатством архітектурного стилю “козацьке бароко” тощо.

Водночас було зрозуміло, що запровадження Закону про автокефалію багато в чому залежало від позиції єпископату України. Тому І. Липа розпочав важкі переговори з єпископами, намагаючись заручитися їхньою підтримкою у справі заснування Українського Церковного Синоду. На його пропозицію був скликаний Собор українських єпископів, який складався із одного архієпископа і п'яти вікаріїв. Собор, враховуючи факт проголошення автокефалії Української Церкви, визнав необхідним не чинити перешкод і зі свого боку докласти зусиль до утворення вищого органу Української Церкви. Однак водночас учасники Собору не зуміли однозначно поставитися до утворення Українського Церковного Собору, наголосивши, що необхідно в цьому питанні враховувати канонічну сторону цього процесу, тобто, погодити цю процедуру з патріархом Тихоном і митрополитами Антонієм і Платоном. Як бачимо, Собор фактично ухилився від призначення членів Синоду, тому міністр культів І. Липа звернувся до уряду з проханням призначити на посаду членів Синоду, яких, за винятком архієпископа Мінського Георгія, і затвердила Директорія 23 січня 1919 р. Це було компромісне рішення, досягнуте між українською владою і вищими чинами церкви. У рішенні Директорії говорилося: “В Законі Про автокефалію Української Церкви назву “Синод” замінити назвою “Українська Вища Освячена Церковна Рада”. До складу цієї Ради призначалися архієпископ Катеринославський Агапіт; від церковного кліру – протоієрей Василь Липківський, священник Макар Крамаренко; від військового

духовенства Андрій Матіюк і диякон Олександр Дурдуковський. В цьому складі під головуванням архієпископа Агапіта 26 січня Рада засідала в кабінеті міністра культів. Це було, до речі, перше і останнє засідання Ради, бо через наступ більшовиків ще раз зібратися вона не змогла [14, арк. 91; арк. 25].

Водночас І. Липа прохав Директорію призначити кандидатів у члени Церковної Ради з мирян. 27 січня 1919 р. департамент Православної Церкви повідомляв директорію УНР про затвердження у складі Ради трьох осіб: Уманського, Левицького, Петрухіна. До складу Ради також увійшли один із лідерів Кирило-Мефодіївського товариства Петро Тарнавський і єпископ Діонісій [15, с. 45-46]. Однак як вже зазначалося, через наступ на Київ більшовиків, плани, які виношували в Міністерстві культів щодо висвячення українських національно свідомих єпископів, здійснити не вдалося, як і те, що міністерством було підготовлено і винесено на розгляд Ради Народних Комісарів проект постанови про тимчасові штати духовних консисторій, обговорення якого, щоправда, за браком часу було відкладено.

Як бачимо, підтримка ідеї української церкви збоку національного уряду привернула увагу широкої громадськості до національного вирішення церковних проблем і сприяла відновленню довіри населення до української влади. Радикальні церковні реформи Директорії вивели зі стану політичного анабіозу більш широкий загал їх прихильників і супротивників. Інституційні зміни в православ'ї набули динаміку свого розвитку через вирішення церковних проблем на державному рівні. Однак, на жаль, ще багато архієреїв православної церкви не лише не визнавали проголошену автокефалію, а й продовжували виступати проти нової української влади. Особливо це проявлялося на рівні регіонів України. Так, наприклад, 23 січня 1919 р. до Верховної слідчої комісії була направлена телеграма з Кам'янець-Подільського за підписом Степури, в якій повідомлялося про політичну антиукраїнську діяльність кам'янецького єпископа Пимена. Про його злочинну діяльність проти церкви і української держави також повідомляла міністра у справах релігій І. Липу делегація Подільської філії Національного Союзу, до складу якої входили священник та миряни. Пимена було обрано Подільським архієреєм у вересні 1918 р. на єпархіальному соборі мирян та духовенства (181 голосом проти 39). Секретар консисторії Іван Моралевич направив тодішній владі прохання про затвердження цього рішення, однак українська влада відмовилася його визнати [16, арк. 1зв, арк. 4; арк. 2].

Згадана делегація з Поділля наполягала на неканонічності виборів, оскільки мала інформацію, що наперед була організована група духовенства, задобрена Пименом обіцяними нагородами та іншими пільгами і посадами. Особливу активність проявляв голова Союзу Подільського духовенства К. Рудич. Усім свідомим українцем з числа мирян і кліру прямо чи тасемно пригрозили, а на Соборі було суворо заборонено висувати кандидатів з них. За підтримку кандидатури Пимена К. Рудич отримав посаду Брацлавського повітового протоієрея. Не обійшов увагою Пимен і деяких інших його відданих прихильників.

За гетьманської влади Пимен продовжував лінію на зросійщення українських дітей у духовних школах, руйнування тих паростків національної ідеї Соборності, українізації і автокефалії православної Церкви. “Пимен не знає ні слова по-українськи, – говорилося у зверненні делегації, – будучи вікарним Подолі по ревізії парафій він замість архіпастирський проповідей і настанов для народу своєю поведінкою вносить деморалізацію серед духовенства”. Проросійська діяльність єпископи Пимена й декого з міського духовенства шкодило престижу Православної Церкви, що давало можливість активізувати іншим конфесіям. Затиснуте необмеженою владою єпископа Пимена, подільське духовенство прохала через окремих осіб і делегації “допомогти скинути зі своїх плеч ворога України і української церкви” [17, арк. 24-25].

Фактично така інформація від українських громадських діячів і організацій слугувала владі для здійснення рішучих дій щодо тих церковнослужителів, які чинили опір будь-яким спробам українізації церковного життя, прагненням здобути автокефалію і вирішити проблему соборності українських земель і української Церкви.

В період Директорії УНР також діяв Учений Комітет у складі Міністерства культів, який започаткував свою діяльність ще за часів Гетьманату. Очолював його, як і раніше професор П. Кудрявцев, який мав великий досвід в організації видання літератури релігійного змісту українською мовою ще з дореволюційних часів. На цю справу з Державної Скарбниці на 1919 р. було виділено 153,1 тис. крб. Запровадження рідної мови в церковну службу через переклад видання богослужбових книг українською мовою стало одним із основних завдань Міністерства культів, хоча через складну політичну ситуацію, часті переїзди уряду Директорії це робилося у більшості випадків не регулярно [18, арк. 32 зв.].

Так, після кількомісячного поневіряння і переїздів, у червні 1919 р. уряд опинився в Кам’янці-Подільському, який фактично, хоча з невеликими перервами, став останньою столицею УНР. Тут Міністерство культів відновило свою діяльність під керівництвом заступника міністра К. Мироновича. Він намагався, згідно з Законом про автокефалію, підпорядкувати владі міністерства тих архієреїв, котрі продовжували вперто ігнорувати цей закон. 22 липня 1919 р. в Кам’янці-Подільському під головуванням В. Чехівського відбулися загальні збори Міністерства культів і Кирило-Мефодіївського братства, на яких розглядався план дій влади та громадськості в царині українізації Церкви (звільнення з посад антиукраїнських єпископів, впровадження української вимоги в церковнослов’янських службах, читання Євангелії та проповідей українською мовою тощо) [15, с. 47-48].

До речі, сприяло розширенню діяльності щодо конфесійної політики уряду Директорії в Україні, зокрема й на Поділлі, те, що у жовтні 1918 р. в Кам’янці-Подільському запрацював державний український університет з богословським факультетом та відділенням Кирило-Мефодіївського братства. Очолив університет доктор філософії, видатний історик православ’я, визначний гро-



мадський і політичний діяч Іван Огієнко, який в свій час був одним з головних розробників Закону “Про автокефалію Української Православної Церкви та її Вищий уряд”, в 1918–1919 роках водночас був міністром освіти та ісповідань, підготував і подав законопроект до Ради Народних комісарів УНР про переклад Святого Письма на українську мову.

На підставі цього документа 1 грудня 1919 р. при міністерстві освіти та ісповідань було утворено урядову комісію у справі перекладу Святого Письма. Згодом комісію було передано під управління богословського факультету цього університету, який тоді очолював професор В. Біднов, визнаний фахівець у галузі історії церкви. До цієї справи, на яку уряд асигнував 4,0 млн. гривень, були залучені найкращі знавці стародавніх мов і богослов'я. Комісії вдалося максимально ідентифікувати український та грецький тексти Біблії. У жовтні 1920 р. в “Записках” Кам’янець-Подільського університету було надруковано книгу “Новий Завіт. Діяння святих апостолів” у перекладі українською мовою. На жаль, після захоплення більшовиками Кам’янець-Подільського майже весь наклад книги згорів, вдалося врятувати лише два набірні примірники.

Варто також зазначити, що на факультетах, згідно навчального плану, комплекс українознавчих дисциплін був обов’язковим до вивчення. Для цього доцентами та професорами університету спеціально створювалась україномовна навчальна література. Грошей на все заплановане не вистачало, однак вдалося надрукувати 25 лекційних курсів і підручників з різних дисциплін. Серед них – лекції з української мови І. Огієнка, посібники з фізики, джерелознавства, аналітичної геометрії, політичної економіки і демографії тощо [19, с. 15].

Важливе значення в житті структурних підрозділів університету, зокрема й богословського факультету, відіграла університетська церква, де богослужіння проводилось українською мовою, а священнослужителем був Є. Січинський, який створив тут першу на Поділлі українську парафію [20, арк. 2]. Окрім того, богословський факультет неодноразово виступав з ініціативою організації курсів українознавства для місцевого духовенства. Викладачі факультету часто виступали з публічними лекціями, особливо з історії Поділля, Української православної Церкви, археології краю, часів Козаччини тощо. Так, наприклад, на курсах української вимови церковних текстів, що тривали тиждень, починаючи з 10 жовтня 1919 р., навчалось 55 осіб, з них основну частину склали протоіереї, диякони, церковні диригенти, а також 14 учнів Подільської епархіальної дяківської школи [21, арк. 1, 4-4 зв.].

Варто зазначити, що під час перебування урядових установ УНР в Кам’янці-Подільському університет став духовним, науковим і навчальним центром, який багато зробив для утвердження автокефалії УПЦ. Тут, 7 жовтня 1919 р., незважаючи на складну воєнно-політичну ситуацію, Директорія видає декрет, яким підтверджує свій курс на будівництво автокефалії Української православної Церкви, взяти на початку року. Вищою владою в УПЦ визнавався Церковний Собор, водночас було створено Український Церковний Синод,

перше засідання якого відбулося 14 жовтня 1919 р. в Кам'янці-Подільському. Урочисте відкриття Собору відбулося на базі університету, в засіданні взяли участь керівники Директорії, міністри, представники земств та міської влади, духовництво, миряни, професори університету, члени Кирило-Мефодіївського братства. Перед початком засідання в університетській церкві відбувся молебень, який провели члени Синоду спільно з міським духовенством. Потім в своїй доповіді Іван Огієнко сформулював основні завдання, що мав вирішувати Вищий Орган УПЦ [22, с. 1-2; 23, с. 54-62].

Цю подію проігнорували єпископ Подільський і Брацлавський Пимен та вікарний єпископ Амвросій, які також входили до складу Українського Священного Собору. До них для вияснення мотивів неявки архієреїв була направлена спеціальна делегація у складі професора В. Біднова, ректора Духовної семінарії М. Крамаренка та протоієрея Є. Сіцінського. Єпископ Пимен заявив, що він визнає державну владу УНР і виконує її розпорядження, однак повинен узгодити свої дії з митрополитом Антонієм і Патріархом Тихоном, а до цього він не має змоги прийняти рішення щодо власного входження до складу Синоду [24, с. 157]. Така позиція викликала різку реакцію у членів Кирило-Мефодіївського братства, які закликали вживати всіх можливих заходів впливу на подібні заяви.

Коли більшовики почали воєнні дії на Поділлі і Пимен, використовуючи це, заборонив священнослужіння протоієреям В. Липківському, Є. Сіцінському та священнику М. Крамаренку через те, на його думку, що вони відійшли від Московського патріархату і визнали автокефалію УПЦ, а також стали членами Кирило-Мефодіївського братства, яке завжди виступало за українізацію церковного життя і автокефалію Української Церкви. Проте більшовицький наступ провалився і 29 листопада 1919 р. міністр освіти і віросповідань Іван Огієнко усунув єпископа Пимена від керівництва Подільською єпархією за руйнування процесу автокефалії УПЦ, за непослух законів УНР, за втручання в компетенцію цивільної влади і за агітацію на користь Денікіна. 11 грудня 1919 р. відбулась передача влади в єпархії єпископу Вінницькому Амвросію, а 14 грудня голова Директорії С. Петлюра затвердив ці рішення [25, арк. 255-258].

Однак в липні 1920 р., коли більшовики все-таки захопили Кам'янець-Подільський, Пимен знову очолив Подільську єпархію і звинувативши протоієреїв Сіцінського, Борецького, Старинкевича і Якубовського в антибільшовизмі, заборонив їм священнодіяти “за вживання в богослужінні української мови”. Водночас більшовиками була закрита університетська Свято-Миколаївська церква, а через деякий час була закрита Подільська духовна семінарія і Подільське єпархіальне управління [26, с. 39-40].

Необхідно також зазначити, що якщо порівняти становище Російської Православної церкви та Римо-католицької церкви в період Української революції 1917–1921 рр., то спершу обидві релігійні конфесії були в безкомпромісній позиції до нової влади, а дещо пізніше ієрархи православної церкви

під жорстким тиском цієї влади були змушені йти на постійні компроміси, хоча й не врятувало їх від репресій. Щодо ж католицької церкви, то ставлення до неї було дещо іншим, адже вважалося, що РКЦ була міжнародно визнаною інституцією, що нараховувала мільйони віруючих в усьому світі, була керованою ззовні – із Ватикану. Апостольська столиця ж мала великий міжнародний авторитет і конфлікт з нею зашкодив би іміджу нової влади. З іншого боку на західних кордонах України, Білорусі, Прибалтики проживала велика кількість поляків-католиків, які орієнтувалися на Захід. Тому нова влада, особливо більшовицька, змушена була діяти більш зважено і більш підступно, що все одно привело до жорстоких репресій періоду Великого терору.

Однак за доби гетьманату Римська курія відновила кам'янецьку католицьку дієцезію, яка біла ліквідована царським урядом ще у 1866 р. єпископом відновленої єпархії було призначено священника Петра Маньковського, уродженця Поділля (с. Саїнци Ямпільського повіту). За часів Директорії в 1919 р. в Кам'янці-Подільському була введена посада генерального вікарія із зв'язків з урядом УНР, який мав у місті свою резиденцію для прийому громадян. У його віданні був домініканський костел, де він проводив богослужіння і ще додатково правив в українському домі "Просвіта" [27, с. 183].

В травні 1920 р. у Кам'янці-Подільському відбувся з'їзд священників РКЦ, на якому обговорювалися питання погіршення діяльності ксьондзів на парафіях, про відкриття духовної семінарії та поліпшення католицького виховання молоді, більш активного її залучення до відвідування костелів, участі в різних прицерковних формуваннях [28, с. 348-349].

Зусилля прогресивної інтелігенції і духовництва України не пропали даром, національно-церковний рух, незважаючи на жорстку протидію більшовицького режиму, продовжував боротьбу за українізацію і автокефалію Української Церкви. В 20-ті – на початку 30-х років, в період відносної "коренізації", в Україні виникла низка проукраїнських церков, серед них – Українська Автокефальна Православна Церква. Проте, на жаль, всі вони були репресовані в період Великого терору.

### Список використаних джерел і літератури

1. Зінченко А. Л. Визволитися вірою: життя і діяння митрополита Василя Липківського. Київ: Дніпро, 1997. 424 с.
2. Огієнко І. І. Українська Церква: У 2-х томах. Київ: Україна, 1993. Т.1. 284 с.
3. Опря А. В. Єпархіальні з'їзди православного духовенства та мирян України в 1917 р. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. 160 с.
4. Ульяновський В. І. Церква в Українській державі (1917–1920). Доба гетьманату П. Скоропадського. Київ: Либідь, 1997. 198 с.
5. Оієнко І. Рятуння України: на тяжкій службі своєму народові // Віра і культура. 1966. Ч. 12. С. 2-3.
6. Центральний державний архів вищих органів України (далі – ЦДАВО України). Ф. 1065. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 15.

7. ЦДАВО України. Ф. 1065. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 27 зв.
8. Лотоцький О. Сторінки минулого. Нью-Йорк, 1966. Ч. 4. 314 с.
9. Центральний державний історичний архів в м. Києві. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 316. Арк. 43.
10. Біднов В. Церковна справа на Україні // Православний вісник. 1993. № 1-3. С. 45.
11. Реєнт О. П. Українські визвольні змагання 1917–1921 років. Київ: «Арій», 2016. 280 с.
12. ЦДАВО України. Ф. 3984. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 1 зв.-2.
13. ЦДАВО України. Ф. 1072. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 6-6 зв.; Спр. 31. Арк. 1-1 зв.
14. ЦДАВО України. – Ф. 1072. Оп. 1. Спр. 16. Арк. 91; Спр. 15. Арк. 25.
15. Андрусишин Б. І. Церква в Українській державі 1917–1920 рр. (доба Директорії УНР). Навчальний посібник. Київ: Либідь, 1997. 176 с.
16. ЦДАВО України. Ф. 1072. Оп. 1. Спр. 48. Арк. 1 зв; Арк. 4; Спр. 21. Арк. 2.
17. ЦДАВО України. Ф. 1072. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 24-25.
18. ЦДАВО України. Ф. 1072. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 32 зв.
19. Кам'янець – остання столиця УНР. Путівник. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори–2006», 2014. 64 с.
20. Державний архів Хмельницької області. Ф. Р-302. Оп.2. Спр. 444. 42 арк.
21. ЦДАВО України. Ф. 1072. Оп. 1. Спр. 20. 5 арк.
22. Відкриття Українського Священного Синоду // Україна (щоденна газета), Кам'янець-Подільський, 1919. 19 жовтня.
23. Завальнюк О. М. Гуманітарна діяльність Івана Огієнка у Кам'янці-Подільському: основні напрямки, масштаби та результативність (1918–1920 рр.) // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: наук. зб. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2015. Вип. XI. С. 54-62.
24. Адамський В. Р. Заснування та функціонування богословського факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918–1920): Рукопис дисертації на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук: спец. 07001 «Історія України». Київ, 2016. 270 с.
25. Опря А. В. Проблема автокефалії Української православної церкви і спроби реалізації її на Поділлі в 1917–1920 рр. // Матеріали ІХ Подільської іст.-краєзнав. конф. Кам'янець-Подільський: Оіом, 1995. С. 255-258.
26. Зінченко А. Л. Благовістя національного духу, Українська Церква на Поділлі в першій третині ХХ ст. Київ: Освіта, 1993. 256 с.
27. Зваричук Е. О. Римо-Католицька церква на Поділлі в період правління Директорії УНР // Симон Петлюра у контексті українських національно-визвольних змагань: Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський; Фастів: Поліфаст, 1999. С. 183-187.
28. Пасечник О. Перший етап гонінь Радянської влади щодо Римо-католицької церкви на Поділлі 1918 – середина 20-х років // Studia Catholica Podoliae. Вінниця: Clara Studio, 2012. С. 347-361.

Yurii Blazevich

**Religious policy of the Directory of the UNR and the Podilskyi region  
(1919–1920 years)**

*Based on documentary, archival and historical materials, publications of local periodicals the author of this article highlights the position of the Government of the Directory about religion and church, its attitude to Ukrainization, the unity and autocephaly of the Ukrainian Orthodox Church as well as the activities of the Ministry of Cults and implementation of state-confessional policy on the ground.*

*The author analyzes the state of church life in the Podillya region primarily related to the activities of the Podillya Orthodox clergy, the role of the bishops in autocephaly and the attitude of ordinary ecclesiastical clergy to this movement especially when in October, 1918 Ukrainian University with the Theological Faculty and the department of the Cyril and Methodius brotherhood was open in Kamyanets-Podilskyi.*

*The article states that for a long time the Directorate's Government was based in Kamyanets-Podilsky and the Ministry of Education and Confederation was headed by Ivan Ogienko, the rector of the local university who proposed the idea of Ukrainianization of church life, autocephaly and the unity of the Orthodox Church, and how this process was counteracted by the Moscow Patriarchate of the Russian Orthodox Church and its bishops.*

**Keywords:** UNR Directory, confessional politics, Ukrainian Orthodox Church, Podillya clergy, autocephaly.

Ю.И.Блажевич

**Религиозная политика Директории УНР и Подольский регион  
(1919–1920 гг.)**

*В статье на основе документальных, архивных и исторических материалов, публикаций местных периодических изданий освещены позиция правительства Директории относительно религии и церкви, отношение к вопросам украинизации, соборности и автокефалии Украинской Православной Церкви, а также деятельность Министерства культов и проведение государственно-конфессиональной политики на местах.*

*Автором проанализировано состояние церковной жизни в Подольском регионе, прежде всего связанного с деятельностью Подольского православного духовенства, ролью епископата относительно автокефалии, отношение рядового церковного клира к этому движению, особенно после открытия в октябре 1918 года в губернском городе Каменец-Подольского государственного украинского университета с богословским факультетом и отделением Кирилло-Мефодиевского братства.*

*В статье отмечается, что правительство Директории длительный период находилось в Каменце-Подольском и Министерство образования*

*и исповедания здесь возглавлял Иван Огиенко, ректор местного университета, который предлагал идею украинизации церковной жизни, автокефалию и соборность Православной Церкви, противодействие этому процессу Московского патриархата РПЦ и его архиереев на местах.*

**Ключевые слова:** *Директория УНР, конфессиональная политика, Украинская Православная Церковь, подольское духовенство, автокефалия.*

*Одержано 8 вересня 2017 року*